

جهنافی (- ی) ژ روانگه هیئ پیزمانی و واتاییقه

(دیالیکتا کرمانجیا سه ری . گوڤه را به هیدینی)

شلیر نايف ئەمین

پشکا زمانێ کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوکی، هه‌ریما کوردستانا عیراقی. (Sheleer.naif@uod.ac)

وه‌رگرتن: 2021/12 په‌سه‌ندکرن: 2022/02 به‌لافکرن: 2022/03 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2022.10.1.812>

پۆخته:

(— ی) ب جوره‌کی تایبه‌تی جهنافی لکاو ده‌یته‌دانان، کو ژ لایێ پیزمانی و واتاییقه هنده‌ک تایبه‌تمه‌ندیین هویر هه‌نه، ئەڤ تایبه‌تی هه‌نه فی جهنافی ژ جهنافی دی یین لکاو جودادکه‌ت، ژ لایێ پیزمانیقه (- ی) دشیته‌ ل جهی فریزه‌کا ناخی به‌یته - فیجا یا ساده یا نه‌ ساده بیت — ژ لایێ واتاییقه رۆلی خود فهره‌نگ و پرۆسا ئاماژیدا دبینیت، کو ب شیوه‌کی ڤه‌ شارته‌ ئاماژێ دکه‌ت بۆ (که‌س / تشته‌) هکی، د چارچوڤی ده‌قی و ده‌ره‌قی ده‌قیدا.

په‌یڤینی سه‌ره‌کی: جهنافی نه‌دیار، فهره‌نگ، کورتکرن، ئاماژه‌کرن، فریز.

5- ده‌رکه‌فتنا (— ی) د رسته‌ی چ کارتیکنی ل رۆنانا رسته‌ی دکه‌ت؟

پیشه‌کی

ئه‌ڤ لیکولینه ژیلی پیشه‌کی و نه‌نجامان، ژ دوو پشکین سه‌ره‌کی پیکه‌یته‌:

پشکا ئیکی: (- ی) و چه‌ند تیگه‌هین په‌یوه‌ندیار.

پشکا دووی: شروڤه‌کرنا جهنافی (- ی) ژ لایێ پیزمانی و واتاییقه.

پشکا ئیکی: (- ی) و چه‌ند تیگه‌هین په‌یوه‌ندیار:

1.1. (- ی) ژ لایێ زاراقه‌ و پولینکرنیڤه‌:

ئه‌گه‌ر ئه‌م به‌حسی زاراقی (جهنافی نه‌دیار) بکه‌ین، ئه‌م دشیته‌ ب نمونه‌ و به‌لگین زانستی ڤی نافکرنی ب سه‌لمینین کا ژ هه‌یه‌ بۆ (- ی) یان نه‌؟ (— ی) یا ژ هه‌یه‌ زاراقی جهنافی ل سه‌ر به‌یته‌ دانان، چونکی (جهنافی زاراقه‌ که‌ د پیزمانیدا بکارده‌یته‌ بۆ ئاماژه‌کرنی ب وی که‌رسته‌ی دشیته‌ ل جهی فریزه‌کا ناخی لیکسیکی به‌یته‌ یان رۆلی وی فریزا ناخی ببینیت) [Crystal:2003:376] ، بۆ نمونه‌:

- من پاره‌ ژ خودانی ترومبیلی وه‌رگرتن .

من پاره‌ ژ ی وه‌رگرتن.

(— ی) د نمونا ل سه‌ریدا دشیته‌ ل جهی فریزه‌کا ناخی به‌یته‌ و رۆلی وی ببینیت، (خودانی ترومبیلی) فریزه‌کا ناخی ساده‌یه‌ و (— ی) شیا به‌ ل جهی وی به‌یته‌ د هه‌مان ده‌مدا ئه‌رکی وی وه‌رگرتن کو (به‌رکاری نه‌راسته‌ وخویه‌).

ژه‌ره‌قی زاراقی (جهنافی) ل گه‌ل (— ی) د گونجیت ئانکو ژ لایێ پول (که‌تیگوری) یقه‌، (— ی) وه‌کی جوره‌کی جهنافی ده‌یته‌ پولینکرن، به‌لی جوداهیا فی جهنافی ل گه‌ل جورین دی یین جهنافی ئه‌وه‌، کو

ئه‌ڤ لیکولینه ل ژیر ناڤ و نیشانی (جهنافی) (— ی) ژ روانگه‌هین پیزمانی و واتاییقه که‌رسته‌ی لیکولینی ژ دیالیکتا کرمانجیا سه‌ری - گوڤه‌را به‌هیدینی، گرنگیا لیکولینی د دیارکنا فان خالاندایه‌:

1- یاسایی گوهورینا که‌رسته‌کی ب جهنافی نه‌دیاری (- ی).

2- ژ لایێ ده‌نگسازیه‌ هه‌تا چه‌ندی (- ی) کاریگه‌ری ل سه‌ر وان ده‌نگین ل دویف ده‌ین دکه‌ت.

3- رۆلی (- ی) د لیکسیکی و ئاماژیدا چیه‌؟

4- رۆلی (- ی) ژ لایێ سینتاکسیفه‌.

ئه‌گه‌ری هه‌لبژاردنا با به‌تی، سه‌ره‌رای هندێ کو ئه‌ڤ جهنافی گه‌له‌ک د ئاخفتنا روزه‌ندا بکارده‌یته‌، به‌لی وه‌کی پیدتی چ لیکولینین تیروته‌سل ل دور نه‌هاتینه‌ نه‌نجامدان، ژبه‌ره‌قی مه‌ ب فه‌ری دیت د لیکولینه‌کیدا لایه‌نین پیزمانی و واتایی فی جهنافی شروڤه‌که‌ین، پشت به‌ستن ب ریبازا وه‌سفی هاتیه‌کرن د شروڤه‌کرنیدا و ئاشکرایه‌ ئه‌ڤ ریبازه‌ گرنگیی دده‌ته‌ ئاخفتنا زارده‌قی خه‌لکی و یا سه‌رده‌میانه‌یه‌.

د ڤی لیکولینیدا مه‌ ڤیابه‌ به‌رسفا فان پرسیاران بده‌ین:

1- ئایا که‌نگی (- ی) د رسته‌ی ده‌رکه‌فیت، چ کاریگه‌ری ل سه‌ر ده‌وره‌ری خو هه‌یه‌؟

2- سیمایین جهنافی (— ی) چه‌ن ب تایبه‌ت ژ لایێ پیزمانی و واتاییقه‌؟

3- جهنافی (- ی) چ په‌یوه‌ندی ب یاسایی ڤه‌گوهازتنیڤه‌ هه‌یه‌؟

4- جهنافی (- ی) چ په‌یوه‌ندی ب کورتکرنیڤه‌ هه‌یه‌؟

ئه فه ب شئیوه کی نه دیار و فه شارتی ئاماژی دکه ت بۆ (خودانی ترومبیلی) ژبه رفی ئه م دشین بیژین (— ی) جهناقئ نه دیاره، ههروه سا جوداهی د پیکهاتا مورقؤلؤژیا (- ی) دا دهرده که فیت ب وی چهندی کو (- ی) مورفیمه کا به ندا ریزمانیه، به لی جهناقئ نه دیارین دی وه کی (فلان، بیقان، فیسه ران، ... هتد) مورفیمین سه ره به خو نه.

2.1. بارودوخین دهرکه فتننا (- ی) د رستیدا:

(— ی) نه شیت ل جهی هه ر فریزه کا نا فی بهیت، به لکی ل جهی جوره کی تایه تی فریزا نا فی دهیت ئانکو دهنده ک بارودوخین تایه تدا دهرده که فیت، ب فی رهنگی:

1- (- ی) د وی رستا ل دهستپیکا ئاخفتنی (سوحبه تی) دا ناهیت، وه کی:

- ئه ز چوژی ناخو از م.

(— ی) د فی رستیدا مژداری پیداکه ت، چونکی ئاماژه کاره [بائیز عومه ر ئه حمده: 2020: 148]. ئانکو ب شئیوه کی فه شارتی و نه دیار ئاماژی دکه ت بۆ فریزه کا نا فی ل پیشتر هاتی د فی دوخیدا پیدفیه ده ورو به ری زمان (دهق) ی بهرچا ف بهیته وه رگرتن [قه یس کاکل توفیق: 2002: 98]. ئه گه نه واتا وی یا پوون و ئاشکرا نابیت کا بۆ کی دزقویت، ژبه ر فی ئیکی ل دهستپیکا ئاخفتنی ناهیت، ئه گه ر بهیت د رستین دووی و پیهه ل دهیت.

2- (- ی) دشیت دوو جور په یوه ندیان دهر پیت ئیک ژوان یا ریزمانیه، کو جیگرکن (بریتی خستن) ه ئه فه د ئاستی ده قیدایه، وه کی:

- قوتابی هه می ژ تاقیرکی دهرچوون بتنی ئیک قوتابی ژی دهرنه چوو.

د فی جوره په یوه ندیدا (- ی) بوویه جیگرا (تاقیرکن) ی، په یوه ندیا دووی ئاماژی یه، چونکی (- ی) دشیت ل جهی جهناقئ که سی سییی بهیت، ئه فه جهناقفه دشین ده فه ئاماژه و دهره ئاماژی جی به جیکه ن [شلیز نایف ئه مین: 2007: 26-27].

به لگه زی بۆ فی چه ندی ئه وه کو (- ی) جهناقفه کی لکاو دهیته هژمارتن، ئه فه هه ردوو جورین په یوه ندیان (جیگرکن/ ئاماژه) ی جیبه جیدکه ن، هه ر د فی واریدا (قه یس کاکل) دبیت: "له زمانی کوردیدا ئاماژه کردن و بریتی خستن زیاتر تیکهه ل ده بن، به تایه تی له به کاربردنی راناوه لکاوه کان، که له یه ک کاتدا ده کری به هه ردوو لایه نی سیمانتیکی و ریزمانی لیک بدرینه وه که هه ردوو جوره که ی په یوه ندی (بریتی خستن و ئاماژه) ده نوینن" [قه یس کاکل توفیق: 2002: 99].

3- هنده ک جارن ب مه به سستا کورترکی یان خو پاراستن ژ دووباره بوونی ب تایه ت د فریزین نا فی یین لیکدایی و ئالوزدا بکار دهیت [Quirk: 1972: 94].

4- هنده ک جارن ب مه ره ما مژداری و داکو که سانین ده ورو به ر ل مه ره می نه گه هن (- ی) ل جهی فریزه کا نا فی دهیت، دا ب مه به ست رسته کا مژدار به ره م بینیت، وه کی:

- ئه ز ژی پشتراست نه بوویمه.

د رستا سه ریدا ئاخفتنکه ری ب مه ره م (- ی) بکارهینایه، داکو که سانین ده ورو به ر د مه ره ما ئاخفتنکه ری نه گه هن و مژداری ب مه به ست پوییده ت. ئه گه ر قیابا مه به ستا وی یا روون بیت، ئاماژه کا فه شارتی بکار نه دهینا دا بیت:

- ئه ز ژ (فلانی) پشتراست نه بوویمه.

5- (- ی) نه شیت پشتی هه می ئامرازین په یوه ندی دهرکه فیت، به لکی هنده ک ژوان وه کی (ژ، ل، ب، فه، ه، د- دا، ب- دا، ژ- را، ف- را، ف- دا) و دبیته ته واکه ر بۆ وان، نه شیت پشتی (بۆ، ل گه ل، ژبه ر، ژبو، ... هتد) دهرکه فیت، بۆ نمونه:

- ئه ز بۆ دهوکی چووم.

- * ئه ز بۆ ی چووم.

6- دووباره بوونا جهناقئ نه دیاری (- ی) د رستیدا یا کیمه، چونکی ئه گه ر جاره کی هات چیدبیت مژداری دروستکه ت، ئه گه ر دووباره ببیت چیدبیت رسته کا په سه ند ژ لای ریزمانیه دروستکه ت، به لی دی ئاریشین واتابی تیدابن ژبه رفی پیدفیه ده ورو به ر بهرچا ف بهیته وه رگرتن، وه کی:

أ- ئه ز ب دویریینی به ری خو دده مه وی.

ب- ئه ز پی به ری خو دده می.

ئه فه بۆ ده ورو به ره کی ب فی رهنگی:

(أ) ژ دویره راوه ستیایه و ئاخفتنکه ری (ب) دویریینه ک د رستیدا

هه یه، (أ) پرسیارئ ژی دکه ت: تو چ ل وی دویریینی دکه ی؟

3.1. تایه تمه ندیین (- ی) د ریزمانا نویدا:

ژ لای زمانقانیفه جهناقئ نه دیاری (- ی) چه ند تایه تیه که هه نه ژ وان:

1- (- ی) دشیت ل سه ر دوو ئاستان کاربکه ت ئه وژی ئاسته کی ستوونی، کو پتر گریدای واتاییه و رونا نا لیکسیمین فه ره نه نگین نوی، چونکی وه کی پیشگرین مورقوسینتاکسی کاربکه ت ئه فه ژ لایه کی، ژ لایه کی دی (- ی) دشیت ل سه ر ئاسته کی ئاسویی ژی کاربکه ت و په یوه ندیین ریزمانی دهر پیت ب ریکا پرؤسا جیگرکنی (بریتی خستن).

2- ب مورفیمه کا به ندا ریزمانی دهیت هژمارتن چونکی (دهرکه وتنی پاشبه ندی (- ی) به شیکه له یاسایی ریزمانی راناوی لکاو) [وریا عومه ر ئه مین: 2004: 321]، وه کی جهناقفه کی لکاو په فتاری دکه ت، چونکی ب تنی نه شیت دهرکه فیت، به لکی ل گه ل ئامرازه کی په یوه ندی یان ل دوماهیا کاری دهرکه فیت و ب شئیوه کی

- شىغان ژ (ئى) / وان يى توره يه.
- شىغان ژ (ئى) / براىي خو يى توره يه.
- شىغان ژ (ئى) / براىي خو و خوشكا خو و هه قالى خو يى توره يه.
- شىغان ژ (ئى) / ابرا و خوشك و هه قالى خو يى توره يه.

4.1. كارىگه رىيا (ئى) د ئاستى فۇنۇلۇژىيىدا:

ژ لايى دەنگسازىفە (ئى) بزوئىنەكا بېھىزە، دەمى دەردىكە فېت ل ژىر كارتىكرنا ياسايىن دەنگسازى كاردىكەت و كارىگه رىي ل دەوروبه رىي خو دىكەت (گىره كى رېژمانى كە بۇ بنجىك زىادەدە كرېت زور جار وا دەبېت هەندى ياسايى فۇنە تىكى زمانەكە تحكم بەو ئەركە دەكەت) [مەمەد مەعروف فەتاح و سەباح رەشىد: 2006: 50]،

وەكى: ب + ئو / ئ ← پى
د + ئو / ئ ← تى

جەنئافى نەدىارنى (ئى) ب رىكا چەند ياسايەكېن فۇنۇلۇژى كارىگه رىي ل فۇنۇمېن دەوروبه رىي خو دىكەت، بۇ نمونە:

ئەو كەفتە تەلھى.
ئەو كەفتى.

ب ياسايى ژ نافچونا بزوئىن بېھىز (ئى) بزوئىن بېھىز (ه) ژناق دەبەت، ب ياسايى جىگىركىنى (ئى) ل جھى (تەلھى) دەبەت.
(ئى) كارىگه رىي ل نەبزوئىنان ژى دىكەت، ل دويف ياسايى پىكگورينا دەنگى "گەلەك زمانقان ئەقى پروسى ب نەرمبوون و توندبوونا دەنگى د هەژمىرن" [شىرزا سەبرى، عەبدولسەلام نەجمەدىن: 2019: 186].

ئەو ل فېرى پتر گىردايى بابەتى لىكولنى توندبوونە، "توندبوون برىتە ژ گوهورينا دەنگىن خشوك بۇ دەنگىن پەقى، گوهورينا دەنگىن گر بۇ دەنگىن كپ... ب دەربىرنەكا دى دەنگىن كو ب هىزا ماسولكە يا پتر و هىزا هەناسەبىيا پتر بېتتە بەرەمەھىنان ب توند دەپنە ھەمارتن" [ھەمان ژىدەر: 187]. ل سەرقى بئە مەيى /ب، /د، /ل دەمى دىكەفئە بەرى /ئ/ دەپنە گوهورىن بۇ /پ، /ت، /ب فى رەنگى:

- ئەم ب پەقى د جەنگىن.

(ب + پەقى) ← (ب + ئ) ← پى. ئەم پى د جەنگىن.

- زاروك د ترومبىلئىدا نقت.

(د + ترومبىلئىدا) ← (د + ئ + دا) ← (تئىدا). زاروك تئىدا نقت.

ب ھەمان رەنگى ئەگەر پاشپرتكىن (را، فە) ژى ھاتن، وەكى:

- د + ئ + را ← تئىرا

- ب + ئ + را ← پئىرا

- د + ئ + فە ← تئىفە

- ب + ئ + فە ← پئىفە

فەشارتى ئامازنى بۇ ناڧەكى يان جەنئافەكى جودا د پويى ژناقدا دەت.

3- ژ لايى پولىنكرنا مۇرفۇلۇژىفە جەنئافى نەدىارى (ئى) دىكەت خانان جىنئافىن نەدىار وەكى (تشت، فلان، فیسەران، كەس، ئىكى، ... ھتد) ئەفەژى ژ لايى پەفتارا مۇرفۇلۇژىفە د سەربەخونە و ب رىكا جىگىركىنى پەيوەندىا رېژمانى دروست دىكەن [قەيس كاكل توفىق: 2002: 132].

4- ژ لايى رىزىكرىفە (ئى) ھەردەم ل دويف ھندەك ئامرازىن پەيوەندىي دەردىكە فېت، ھەرچە نە ھندەك جارن ئامرازى پەيوەندىي د پويى ژ سەرقەدا ب ھوكارىن دەنگسازى دەرنەكە فېت، ھەمى ئامرازىن پەيوەندى نەشېن بەرى (ئى) بھېن بەلكى ھندەكېن دە ستنىشانكرىنە "ئەم مۇرفىمانە ھە ستىارن بەرامبەر بە تايەتتە جىاجىاكانى بنجەكان بە واتايى ئەوئى ئەم جورە گىرەكانە ھەستىارن لەوئى پولى سىنئاكسى تايەت ھەلدەبژىرن بۇ پئوہ نووسانىان" [مەمەد مەعروف فەتاح و سەباح رەشىد: 2006: 54].

5- مۇرفىما (ئى) د ئاستى مۇرفۇلۇژىدا دىشېت ب تىكەلكرن ل گەل ھندەك ئامرازىن پەيوەندى، پىشگرىن مۇرفۇسسىنئاكسى دروستكەت وەكى (پئىفە⁽¹⁾، تئىفە، لى، پى، تى، ژئىفە، ... ھتد) [سانيا جەبار عبوزەيد: 2013: 67]. د شىرۇفەكرنا سىنئاكسىدا ئەف پىشگرىن مۇرفۇسسىنئاكسى پەفتارەكا دى ل گەل دەپتەكرن.

6- "گەرىبەت و مۇرفىمە رېژمانىيەكان بەپىي لىك نىزىكى ئەركەكە يان بكرىن بە دەستە و خىزانى جىاواز وەكو (ناسىارى و نەسىارى) و (پەلى بەراورد و بالا)" [مەمەد مەعروف فەتاح و سەباح رەشىد: 2006: 55]. ل سەرقى بئە مەيى (ئى) ژى دىشېت ژ خىزانان جەنئافىن لكاو بىت، بەلى ب شىوہكى نەدىار (فەشارتى) ئامازنى دىكەت بۇ فرىزا مەبەستار.

7- (ئى) وەكى مۇرفىمەكا بەندا رېژمانى ب گىرەك دەپتە ناساندن "ئەم جورە گىرەكانە بوونيان لەژىر دەسەلاتى رېژمانى زمانەكەداپە چونكە ئەم تايەتتە وا دەكەت گىرەكەكان ماناى ئەبستراكت بەدەستەوہ بەدن كەلە سىبەرى پەيوەندىيە رېژمانىيەكاندا كاردەكەن" [ھەمان ژىدەر: 49].

8- (ئى) نەشېت رىكەفتن رېژمانى دەربىرېت، چونكى ژ لايى (نقت، ژمار) ئىفە چ رىكەفتن د ناڧەرا فى مۇرفىمى و كەرىستىن دى بىن رىستى وەكى (بكر، بەركار، كار) بىدا نىنە، چونكى رۇلى بەركارى نەراستەوخو، تەواوكەرى نەراستەوخو يان ھەڧالكارى دىبىنەت.

9- (ئى) دىشېت ئامازنى بىكەت بۇ فرىزەكانا ئافى د پويى ژناقدا، كو چىدبىت يا سادە يا ناوك، مەزىكرى، لىكداى، ئالوز ژى بىت، بۇ نمونە:

گرنگه وی چه ندی دیارکین، کو پیدقیه هه ریک ژ وی که رستی بنجینه وی و که رستی جیگیر، سهر هه مان پولا زمانی بیت ئانکو نه گهر که رستی بنجینه وی نافی بیت پیدقیه جیگیری وی ژ وی نافی ان جینا ف یان پولا نافی بیت ... هتد [یوسف نوری محمه د: 2010: 115].

که رستین رستی دشین بهینه دابه شکرن بۆ سهره کی و نه سهره کی، (- ی) دشیت ب تنی ل جهی که رستین نه سهره کی بهیت و ب تایهت ل جهی وی فریزا نافی رولی ته واکه ری سهره یی فریزا به ند (ئامرازی) په یوه ندی) دینیت، نه ژ جوره که رسته بریتنه ژ هه فالکار، به رکاری نه راسته وخو، ته واکه ری نه راسته وخو نه قه ژی دشین بهینه لادان، ئارازومه ندن کارتیکرنی ل پیکهاته و رۆنانا رستی ناکه ن [هه مان ژیده ر: 26].

ژ فی چه ندی بو مه دیار دبیته کو (- ی) ب ریکا یاسایی جیگیرکردن (بریدانان/ بریتی خستن) کو یاسایه کی ئارازومه نده، دشیت ل جهی که رسته کی دی یی کو د رستا پیشتردا هاتی، بکار بهیت و ب شیوازی په یوه ندیه کا پیزمانی جیگیری نه نجامیده ت، و ژ به رکو (- ی) ل جهی فریزه کا نافی دهیت کو پیشتر د ده قیدا هاتی، نه دشین بیژین (- ی) دبیته جهنا ف، به لی ب شیوه کی نه دیار ژ به رفی وه ک جهنا فی نه دیار دهیته نافکرن. که واتا جهنا فی نه دیاری (- ی) ب یاسایه کی فه گوهازتنی یی تایهت کو یی ئارازومه ندانه یه، دشیت ل جهی ناهه کی یان جهنا فه کی دی یی جودا بهیت، نمونه بۆ یاسایی جیگیریه:

- بیریقان د ژوورا خوفه دنقیته و د ژوورا خوفه یاریان دکته.
- دشپین ب فی رهنگی ژ بیژین ل دویف ئارازویا خو:
- بیریقان د ژوورا خوفه دنقیته و تیدا یاریان دکته.

6.1. (- ی) و پرؤسا کورتکرنی:

رسته د رویی ژناقدا یا دروست و به ره فه کو ب ریکا یاسایی فه گوهازتنی بۆ رویی ژ سهر فه بهیته فه گوهازتن، د فی فه گوهازتنیدا رسته ب چه ندین گورانکاریان تپیه ر دبیته ژ وان " لابر، کورتکرن، گوهورین و جهگرتن replacement، فره وانبوون expansion، دوباره ریکخستن... هتد " [دهرون عه بدولره حمان: 2010: 108].

یی پتر گریدایی بابه تی لیکولینا مه کورتکرن (reduction) ه، کو ب شیوه کی گشتی ریکه کی ژ ریکین پاراستنی ژ زیده رویا فریز و وشان، پرؤسا کورتکرنی چیدبیت پتر ریک بهیته دان د چارچوفی ئاستی سینتاکسیدا [Quirk: 1987: 82]. ب فی هاوکیشی ده برین ژ دهیته کرن:

أ + ب ← ج

(وریا عومه ر نه مین) دبیژیت: — " نه گهر به رکاری ناراسته وخو به راناوی لکاو جیگیرکرا ... پریپوزیشنی (به) نه بی به (بی) و (له) نه بی به لی... " [وریا عومه ر نه مین: 2004: 99]. پیدقیه وی چه ندی بیژین کو /د/، /ب/ ژ فونیمین گرن و هه لگرین سیمایا > + په فی < دهینه گوهارتن بۆ /ت/، /پ/ کو فونیمین کپ و په قینه و هه لگرین سیمایا > + توندبوون <.

سهره رای هندی کو /ف/، /ل/، /ژ/ ژ فونیمین گرن، به لی /ژ/، /ف/ خشوون، /ل/ لازمانیه، چو گوهورنن دهنگی ب سهردا ناهین ئانکو وه کی خو دمین، وه کی:

- به ر ف سهری وی که فت.
- به ر فی که فت
- نه م ل وی دگه رییین.
- نه م لی دگه رییین
- زاروک ژ رزگاری ناترسن.
- زاروک ژ ناترسن

5.1. (- ی) و یاسایی فه گوهازتنی:

" هه ر زمانه ی دهسته یه ک یاسای تایهته به خووه ی هه یه رسته کانی له بنجه وه ده گویزیتته سیمایا، پیمان دهوتریت یاسا کانی گویزانه وه (Transformational rules) له م گویزانه وه یه دا شت هه یه ده قرتیتری... هه یه زیاده کری... هه یه ئالوگورده کری... هه یه ده گوری... هتد" [هه مان ژیده ر: 241]. و نه ژ کومه لا یاسایی فه گوهازتنی دبنه دوو جور، به شه ک ژ وان یاسایی ب خورتینه (إجباری)، و هنده کین دی ئارازومه ند (إختیار) ن [محمد علی الخولی: 1981: 40]. " یاسایه ئارازوییه کان نه و یاسایانه ن که ده توانریت پیاده بکرن یا نه کرن واته به بی پیاده کردنیان رسته له رۆنانی سهره وه دابه ره م دیت... به شیوه یه کی گشتی نه مانه چه ند شیوه ک وهرده گرن، لادان، جیگورکی، جیگری، کوپیکردن، زیادکرن " [دیار کمال علی: 2002: 59]. نه و یاسایی پتر گریدای بابه تی لیکولینا مه یاسایی (جیگیرکرن) ییه کو نه ف یاسایه ب فی هاوکیشی دهیته ده برین: جیگیرکر

[س + ا + ب + ع ← س + ج + ب + ع] [هه مان ژیده ر: 72].
پرؤسا جیگیرکرنی (Substitution) بریتیه ژ جیگیرکرن و شه یه کی یان زیده تر ب جیگیره کی [Nadia Hussein: 2006: 224].

" بریتی خستن جوره په یوه ندیه کی تری نیوده فه، نه م په یوه ندیه ش له سه ر بنه مایی ریزمانی دروست ده بیت له چوارچیوه ی ده قدا به دی ده کری... بریتی خستن په یوه ندیه کی وشه ییه (ریزمانی) نه واتایی " [قه یس کاکل توفیق: 2002: 97].

مه زنی هه ی د کورتکرنا فریژیدا ب تایبه تی و د رستیدا ب گشتی، به لی هه تا کو (- ی) کورتکرنی جیبه جیدکه ت، پیدقیه رسته یا ساده نه بیت، یان ژی دهوروبه ری دونه یا یا ژده رفه به رچاډ بهیته وه رگرتن، دا پرؤسا دهره ناماژه بهیته جیبه جیکرن.

7.1. رۆلی (- ی) د رۆنانین واتاییدا:

ناماژه کرن ئیکه ژ وان په یوه ندیین کو (- ی) دشیت جیبه جیدکه ت " ناماژه کردن په یوه ندیبه کی پراگماتیکی و اتاییه " [قیس کا کل توفیق: 2002: 98].

ناماژه دبیته دوو جور (ناماژه بۆ ژده رفه) و (ناماژا دهقی)، ناماژه بۆ ژده رفه (Exophoric) " هه مو ئه و وشه و که رسته تانه ده گریته وه که ناماژه بۆ دهره وه ی دهق ده کن واته که س یان شته ناماژه پیکراوه که له دهره وه ی زماندایه " [هه مان ژیدهر: 46]، وه کی:

- ئه قرو من ژ فیری بارکر، جاره کا دی ناهیمه فی.

(ژ فیری) د نمونا ل سه ریدا جهه که کول دونه یا ژده رفه یه و ناخفتنکه ر ناماژی پی دکه ت ب لقیه کی.

ناماژا دهقی " ده قه ناماژه (Endophoric) هه مو ئه و ناماژانه ده گریته وه که بۆ که رسته کانی ناو دهق ده گریته وه و اتا ناماژه کردنه که له ناو دهقدا رووده دات و په یوه ندی به دهره وه ی دهق نیه " [هه مان ژیدهر: 48]، وه کی:

- وی گه له ک برایی خو قوتا و زورداری لی کر و مافی وی ژی ستاند.

د رستا سه ریدا (- ی) یا (لی، ژی) ناماژه کا زمانی (دهقی) ئه نجا مدایه، ناماژا زمانی دزقریت بۆ (برایی خو)، کو ئه فه پتر و اتایه کا سیمانتیکیه چونکی (- ی) د نمونا سه ریدا دشیت ب ریکا ناماژی هه لگرا سیمایین <+که سی> <+ژماره>، <+زیندی>، <+نفشی> ژبلی فی و اتایین، د چارچو فی لیکسکیدا (- ی) رۆله کی مه زن دگیریت د رۆنانا تیگه هین نویدا، کو وه کی لیکسیکه ک رۆلی خو دبیت ب تایبه ت ده می ل گه ل نامراز (به رناډ) ان دهیته لیکدان و پیشگرین مؤرفؤسینتاکسی دهیته به ره م، ئه ف جوره پیشگره ژ روانگه هی و اتایا سیمانتیکه دشین بینه لبه نه ک بۆ ئافاکرنا په یقه کا نوی ب تیگه هه کی نوی، ب فی رهنگی لیکسیمین نوی دروست دکهن.

پشکا دووی: شروفه کرنا جهناقی (- ی) ژ روانگه هین

ریزمانی و اتاییه

1.2. (- ی) د رۆنانین سینتاکسیدا:

د ریزمانا نویدا و ب تایبه تی د تیورا به ره مه هینان و فه گوهان زنتیدا، "چومسکی له قوناغی ستاندارد 1965 هه لسا به فراوانکردنی یاسا کانی فریز پیکهیدان بۆ ئه وه ی بتوانن رسته ی لیکدراو و

ئه ف یاسایه به روقاژی به رفه هکرینییه، چونکی دوو که رسته (أ + ب) هاتینه کورتکرن د که رسته کیدا ئه وژی (ج) ه [محمد علی الخولی: 1981: 38]. ژبلی فی کورتکرن دبیته ئه گه ر کو جهخت ل سه ر که رسته کی دیارکری بهیته کرن، چونکی هه ر چ که رسته و فریژه کا دوو باره کریه دهیته جیگیرکرن ب که رسته کی کورت، هه ر د فی بواریدا (Quirk) دیارده که ت، کورتکرن به شداریی دکه ت کو که رستین هاویه ش بهیته کرتاندن دا جهخت و گرنگی بهیته دان ب که رستین زانیاریی نوی هه لدگرن، چونکی که رستین هاویه ش هه لگرن هه مان زانیارییه نه ئانکو دوو باره کرنا هه مان زانیارییه نه [Quirk: 1989: 251].

(- ی) ئیکه ژ وان که رستین دبیته ئه گه ری کورتکرنا رسته و فریژین گوڤه را به هیدنی، بۆ نمونه:

- هه رچه نده من سپیده وانه گه هاندنی، به لی وی چ ژی

نه خاندن.

د رستا سه ریدا ب پرؤسا بریتی خستنی (- ی) ل جهی به رکاری (وانه) هاتیه دانان و به رکار (وانه) ب یاسایی لادانی هاتیه لابر، ژبه رفی د رستا دویدا (وانه) دوو باره نه بوو دا کوی (جهخت) ل سه ر (نه خاند) بی بهیته کرن.

گرنگه بیژین کو هه ر ئیک ژ پرؤسین (لادان و جیگیرکرن) ب که رسته کی دی ل ژیر نا فی کورتکرنی دهیته نافکرن، د فیرییدا به ها و هیزا یاسایان دهیته نیشاندان، چونکی ئه گه ر دشیاندا بیت دوو یا سایان د یاسایه کیدا کومکه یین، ئه فه دبیته ئه گه ر کو یاسایی نوی گشتگیر و بهیژ و ب سانا هی و کورتر بیت [محمد علی الخولی: 1981: 46]. کورتکرن ژی پیدقیه ب شیوه کی هه ره مه کی نه بیت، به لکی هه تا راده یه کییه کو ریژمان و اتا ریکی پی بده ت و ئه فه ژی ب پرؤسا ئابوریکنی دهیته نافکرن [دهرون عه بدولره حمان: 2010: 110]. باشترین جو ری ئابوریکنی ئه وه کو ب کورتکرین شیواز دهر برین بهیته رونا ن.

د فی واریدا ئابوریکن د بواری زمانیدا بریتیه ژ ب نه ما یه کی بۆ دهر برین ژ مه به ست و واتایی ب کیمترین وزه د دهر برینیدا یان کورتکرین شیواز و ریگ بۆ دهر برینی [هه مان ژیدهر: 7]. ئانکو د چارچو فی کورتکرنی چه مکی ئابوریکنی یی هه فته ریبه، به لی پیدقیه بیژین هه ردوو پرؤسین (لادان و جیگیرکرن) د گرنگ بۆ کورتکرنی و ب تایبه ت پرؤسا جیگیرکرنی، چونکی ئه و یا گریدییه ب بکارهینانا (- ی) فه، ژبه رفی (- ی) ب (کلیتیکا تایبه ت) دهیته دانان، کو ئه فه ژی بریتی نینه ژ کورتکرنی د فۆرمی وشیدا، به لکی ئه و فۆرمین یین دشین ب شیوه ی مؤرفیمین به ند دهر که فن و د هنده ک دقین ریزمانین تایبه تدا ب هاوسی (جیران) ین خوڤه بلکین [تارا موحسن قادر: 2004: 47]. ئه ف سیمایه ژی ل گه ل (- ی) دگونجیت. دهرئه نجام ئه م دشین بیژین کو کلیتکا (- ی) رۆله کی

یا لیکسی بهیته گوهورین ب جهنافه کی [Crystal 2003:376]: وه کی:

- سی جوتیار ب فی شولیفه چون. رویی ژ نافدا
 - سی جوتیار پیغه چون. رویی ژ سه ره
- ده باره ی جیگر کرنا جهنافه کی جودا ب جهنافه کی دی یی لکاو نه فی یاسایی فه گوهاستنی دبیزنی (Cliticization).
- (وریا عومر نه مین) دبیزیت (Cliticization) جیگر کردنی راناویکی لکاو له جی جودا " [وریا عومر نه مین: 2004: 332].
- بؤ نمونه:

- تو ل وی خوش نابی. رویی ژ نافدا
- تو لیخوش نابی. رویی ژ سه ره

ئه ف جوره رسته ب رستین دارژتی⁽⁴⁾ دهینه دانان، چونکی ژیلی یاسایین ب خورتی بؤ به ره مهینانا رستی، هه روه سا یاسایین ئارازومه ندانه ژیل سهر هاتینه سه پاندن [مازن الوعر: 1988: 133].

واتا ژ لایی رسته سازیفه (-) (ی) دبیه ئه گهری دروستیونا رسته کا دارژتی، چونکی (-) (ی) ب یاسایی جیگر کردنی هاتیه د رستیدا. ئیک ژ باشیین ریزمانا به ره مهینان و فه گوهازتنی، ئه وه کو ژیلی هندئ شیانا شروفه کرنا رستا نه ساده هه به هه روه سا دشیت وان رستین کو لادان و کورترن تیدا هاتیه ئه جامدان، تیگه هین [محمد علی الخولی: 1981: 28].

د چارچوقی فریزا کاریدا (-) (ی) دشیت ل گه ل سی جوره فریزین جوراوجور، کو هه ئیک ئه رکه کی دبینیت، ده رکه فیت، ئه وژی:

1- فریزا ئه رکی به رکاری نه راسته وخو دبینیت: ئه ف جوره فریزه ل گه ل کاری تیپه ر و تیپه به ره دهیت، فیجا چ دارژاوان یان لیکدراوبن، بؤ نمونه:

- بیریفان ل وی بوری.
- بیریفان لیبوری.
- من ئه ف شوله ب دهستی وی دا کرن.
- من ئه ف شوله پیداکرن.
- گوشتفروشی سهر ژ به رخی (فه) کر.
- گوشتفروشی سهر ژی (فه) کر

ب هه مان شیوه (چافلنکر، دهستیگر، پیداجوو، کارتیکر، پیغه چوو، فیراچوو، تیکه فت، پیداکرت، تیپه لچوو... هتد). ل گه ل کارین لیکدراو و ب تاییه ت یین تیپه ر، گه له ک جارن به رکاری راسته وخو ژیل ل گه ل به رکاری نه راسته وخو یی کورتری پیگه ره رونا نه کا لیکدای پیکدهینن، بیگومان ئه فه ژیل دزقریت بؤ ده رواز فهره نگیا کاری، چونکی ل دیف یاسایین که رستین فهره نگی⁽⁴⁾، د ریزمانا به ره مهینان و فه گوهازتنیدا ئه ف پینگاهه پشتی یاسایین رونا فریزان د رویی ژ نافدا دهیت، و ژبو جیبه جیگر کرنا یاسایین فهره نگی کو هه می پیزانینن سیمانتیکی و سینتاکسی و دهنگی هه ره که به کی هه ر د فان یاسایاندا

ئالوژیش به ره م بهینن، هه روه ها بؤ ئه وه ی بتوانن ئه ورسته سادانه به ره م بهینن، که فریزی به ندی (PP) یان تیدایه " [یوسف نوری محه مد: 2010: 14].

(- ی) بخو ژیل د چارچوقی فریزا (PP) بیدا ده رکه فیت، یا د شیوی (ئامراز + فریزا نافی) دهیت و ئه ف فریزا نافی یان ناوکه یان مه زکریه و سه ره یی وی نافه یان جهنافه کی جودا به، ئانکو ده رکه فتنا (— ی) یا گریدایه ب رویی ژ سه ره یی رستی پشتی جیبه جیگر کرنا یاسایین فه گوهازتنی، به لی پیدقه به بیژن کو (— ی) مه رج نیه ب تنی ل جهی جهنافین که سی (وی/وی) (ی) بهیت [ئازاد باخه وان: 2003: 196]. به لگه ژیل بؤ فی ئیکی ئه وه کو:

به لگی ژماره ئیک: چیدبیت (— ی) ل جهی نافه کی/فریزه کا نافیا ناوک یان مه زکری یان فریزه کا نافیا لیکدای بهیت، وه کی:

أ- کتیب ژ نارینئ هاتنه وه رگرتن.

ب- کتیب ژ نارینا کچا من هاتنه وه رگرتن.

ت- کتیب ژ کاروان و نارینا کچا من هاتنه وه رگرتن.

ئه گه ر د رویی ژ نافدا ب فی رهنگی بیت د رویی ژ سه ره فدها ب فی شیوه ی لی دهیت:

أ- ← کتیب ژیل هاتنه وه رگرتن.

ب- ← کتیب ژیل هاتنه وه رگرتن.

ت- ← کتیب ژیل هاتنه وه رگرتن.

به لگی ژماره دوو: (وی، وی) مؤرفیمین دوخی تیان و نفشی و ژمارئ هه مپیزدکن و ئه ف هه ردوو مؤرفیمه ئانکو (ی، ی) نیشانین مؤرفولوژی یین دوخینه، هه رئیک بؤ نشه که یه یا لوژیکی نیه هه ردوو ب تنی ب (— ی) بهینه کورترن ئه فه ژ لایه کی، ژ لایه کی دی (وی، وی) ده رپرینئ ژ دوخه کی دکن، مؤرفیمین سه ره خونه ل ده مه کیدا (— ی)، (ئه ف جهنافه مؤرفیمه کا به نده ب شیوه ی فونیمی (مؤرفونیمه)، له ورا چ نیشانه ل سهر ناهینه زیده کرن، واته ئه فی جهنافی فورمه کی جیگر هه به و یاسایین پیدانا دوخی ل سهر ناهینه چه سپاندن) [قیان ئیبراهیم علی: 2015: 68].

به لگی ژماره سی: (— ی) ژبه رکو چ دوخ و نفش و ژماره تیدا دیارناکه فن، ژبه ر هندئ مه رج نیه ب تنی ل جهی (وی، وی) بهیت، به لکی دشیت ل جهی (وان) ژیل بهیت، وه کی:

- کاروان خو ب وان پشت راسته که ت، ئه و نزانیت کو پشت بی ناهیه ت راستکرن.

به لگی ژماره چار: لادانا فریزه کا نافی فیجا سهره تیدا ناف یان جهناف بیت د رویی ژ سه ره فدها و جیگر کرنا وی ب جهنافی (-) (ی) ب ریکا دوو پرؤسانه. د چارچوقی پرؤسین سینتاکسیدا جیگر کرنا نافه کی ب جهنافه کی دبیزنی (Crystal) (Pronominalization) ب فی رهنگی فی تیرمی پیناسه دکه ت تیرمه که د ریزمانا فه گوهازتنیدا بکاردهیت بؤ ئامازه کرنئ بؤ یاسایه کی کو ل په ی وی فریزه کا نافیا

(پیی) ل گهل رۆنانا کاری خو لیکنه دایه، ئەگەر ئەو پێشگری مۆرفۆسینتاکسی ببیتە پشکەک ژ کاری و واتایەکا نوی ل گهل چیکەت، ژ لای رینفیسسی ژی دی شیت ل گهل کاری بهیتە لیکنان، وهکی:

- خوئی ب زادی دا کر. خوئی پیداکر. پیداکر: رش ب هه مان رهنگی:

ماپتیکەر: تدخل، پیئەچوو: تابع، ژیفەکر: کگف هندهک جارن بهرکاری نهراسته وخو ب ریکا یاسایهکی فهگوهازتنی بی ئارازومه ند جهی خو د گوهوریت، ئەوژی ب یاسایی جیگورکی، کو " بریتیه له گۆرینی شوینی کهرسته یهکی زمانی له رۆنانی سه ره وه دا به مه بهستی جهختکرن له سه ره کهرسته زمانیه که " (6) [یوسف نوری محمه د: 2010: 17]. ب فی یاسایی ده ربیرین ژی دهیتە کرن:

أ + ب ← ب + أ

ل بهری کاری دچیتە پشتی کاری و ل گهل فی چه ندی ئامرازێ به یوه ندی ژی دهیتە گوهورین، بۆ نمونه:

- من ئەو ئاخفتنه بۆ وی گوت.

- من ئەو ئاخفتنه گوتە وی / گوتی.

- ئەوان کتیبەک ب نارینی دا.

- ئەوان کتیبەک داڤ نارینی / داڤی.

هه ره وهکی دیار ژ ئەنجامی گوهورینا جهی بهرکاری نهراستوخو (ئامراز) ژ (بۆ، ب) هاتنه گوهورین (ه، ڤ)، به لی هه می کاری ب فی رهنگی نینه ریک ب جهگوهورینا بهرکاری نادهن، وهکی:

- لولاقی پاره ژ وی ستاندن.

- لولاقی پاره ستاندن ژی*.

- من بۆ ته ژی خواست.

- من بۆ ته خواست ژی*.

ب بوچونا مه چیدبیت ئەفه دزقریت بۆ کاری رستی هه ره د فی واریدا (وریا عومه ره مین) دیاردهکەت کو ئامرازین وهکی (بۆ، به، له) دشین ل گهل وان جوهره کارین چه مکی فهگوهازتنی دگه مینن (Dative case) بکاربهینن، وهکی (چوون بو، دان به، گه یشتن... هتد) ئەفه دشین ئامرازهکی ل جهی ئامرازهکی دی بکاربهینن [وریا عومه ره مین: 2004: 39-40].

2- (ئامراز + ی) د ئەرکی فریزه کا هه فالکاریدا: ب گشتی ئەم دشین هه فالکاری دابه شکه ی بۆ هه فالکاری (جه، ده م، چه وای) ی هه رئیک ژ فان ب ریکا چه ند پرسیاره کین تاییهت دهیتە دهستنی شانکرن ب فی رهنگی:

أ- هه فالکاری جهی:

ئەو جورێ کهرسته ی " شوینی رودانی کاریک یان پووی بزوتنه وه ی شتیک نیشانده دا وهلامی پرسیاره له کوئی، کوینده ری، بۆ کوئی،

د پاراستینه و تاییه تیین هورین زمانان تیدانه [هه مان ژیده: 37]. ژبه رکو (- ی) د روپی ژ سه رقه دبیته به شهک ژ کاری هندهک جارن بهرکار ژی دبیته به شهک ژ رۆنانا کاری ئەگەر پیدقی کر، بۆ نمونه:

- فلانی چاڤ ل فلانی کر. (د روپی ژ نافدا).

- فلانی چاڤلیکر. (د روپی ژ سه رقه دا).

ب ریکا لیکنان (بهرکار، بهرکاری نهراسته وخو، کاری ساده یی فرههنگی)، کارهک ب فۆرمه کی نوی هاتیه به ره مه مینان، به لی ب تنی د روپی ژ سه رقه دا و پشتی جیبه جیکرنا یاسایین مۆرفۆفۆنیمی، ئەو یاسایه پیکهاتان د شیوی دهنگی واندا دئخته د روپی سه رقه دا [هه مان ژیده: 23]. ژبه رقی (- ی) پتر د یاسایین مۆرفۆفۆنیمیدا شیوی کورتکریه ده رده کفیت، چونکی د روپی ژ نافدا ریک دهیتە دان کو ب ریکا یاسایی جیگورکری کهرستهک ل جهی کهرسته کی دی بهیتە بکارهینان و پشتی ئەنجامدان یاسایین فهگوهازتنی، ئەو کهرسته دهیتە فهگوهازتن بۆ روپی ژ سه رقه، به لی پشتی فی قوناغی، قوناغا یاسایین مۆرفۆفۆنیمی دهیت دا فریزه کا به ند د شیوی (ئامراز + ی) بهیت.

گه له کا گرنگه ئەم ئامرازێ ب وی چه ندی بدهین کو پێشگری مۆرفۆسینتاکسی دوو تاییه تی هه نه، ئەوژی یا ئیکی ده باره ی جهی ده رکهفتنا وی و مه رج نینه هه می ده مان (- ی) ل گهل رۆنانا کاری بینه ئیک هندهک جارن بهری کاری دهیت یان بهری بهرکاری راسته وخو، یان پشتی کاری دهیت، بۆ نمونه:

- من دیاریهک بۆ وی ب پاره ی کری.

- من دیاریهک بۆ وی پی کری.

(ئه گه پرسیار ئەفه بیت، ته چ ل پاره ی کر؟)

د فی دوخیدا (پیی) هه تا ئەگه ره بهری کاری بخو ژی بهیت چ ژ واتا کاری زیده ناکهت، د فرههنگیدا (پیی کری) چ رامانه کا نوی ب بهرامبه ر راناهه ستیت، وهکی (پیداگری کر، تیکهفت) نینه، کو بهرامبه ر هه رئیک ژ وان د فرههنگیدا واتایهک رادوه ستیت، بۆ نمونه:

- ئەوی ل سه ره ماڤی خو پیداگری کر. پیداگری کر (أصغر)

- نه وزاد ب فی شولی تیکهفت. تیکهفت (تورگ)

ئەفه بۆ مه خاله کا دی ژی رووندکهت: کو مه رج نیه هه رده می ئەو رۆنانین کورتکری (ئامراز + ی) ل بهری کاری ده رکهفیت، دی بیته پشکهک ژ کاری، چونکی " کهرسته فرههنگیه کان هه لگری ئەو زانیارییه نه، که شوینی دروستیان له رسته دا دهستنی شان دهکات " [ئازاد ئەحمه د حسه یین: 2009: 38]. و ب فی رهنگی بۆ مه دیاردهیت، ده می واتایه کا نوی یا فرههنگی دروست دبیت، کار د فرههنگیدا وهکی ئیک پارچه دهیتە رۆنان، به لی ده می نه بیته پشکهک ژ کاری ل گهل رۆنانا کاری ناهیتە نفیسین، بۆ نمونه:

- خهک ب وی شولی د ئاخفت.

- خهک پیی د ئاخفت.

تی، لی له دروسته‌ی مۆرفۆسینتاکسیدا هه‌ن، که خویان له فهره‌نگدان، واته به‌ره‌می دروسته‌ی قولن، وه ده‌بنه به‌شیک له دروسته‌ی کرداری ناوی وه‌کو: پیدان، تیکه‌وتن [تارا موحسن قادر: 2004: 85]. هه‌ر د فی واریدا (ئه‌وره‌حمان حاجی مارف) دبیزیت: " پی، تی، لی، په‌یوه‌ندیان به‌ پریپۆزیشن وه‌ه‌یه، به‌لام به‌ر له‌وه هه‌موو شتیک پیشگرن [ئه‌وره‌حمان حاجی مارف: 2004: 75]. به‌لی ژبه‌رکو ژ ئه‌نجامی لیکدانان دوو مۆرفیمین ریزمانی په‌یدابووینه باشته‌ر بیژنی پیشگرن مۆرفۆسینتاکسی، د فی واریدا هنده‌ک ژ فان فۆرمان دی به‌حسکه‌ین:

1- پی:

" ئه‌م پیشه‌نده له زمانی کوردیدا ده‌وریک لیکسی ده‌بینی، وه‌کو مۆرفیمیک و شه‌داریز به‌شداری ده‌کات له دارشتن و دروستکردنی وشه‌ی نوی دا" [عومه‌ر ئه‌حمه‌د عه‌بدوله‌رحمان: 2009: 35]. بۆ نمونه: پیدیه (یج)، پید (أعگاه)، پیزانین (معلومات)، پیکه‌فت (أصابه)، پیچوو (أمچی)، پیگرت (قیاس)، پیداجوو (راجع)، پیغه‌دا (لدغ)، پیغه‌بوو (خج)، پیغه‌کر (أخج)، پیداکرت (إصرار)، دانپیدان (إعتراف)، چافییکه‌فتن (مقابله)، پیگوتن (مدیح)، پیکه‌فت (إصابه)، پیگه‌هشت (نچ)، پیوه‌ربوو (رش)، پیرابوون (إجراوات)، پیدادا (إسگم)، پیغه‌چوو (تابع). هنده‌ک ژ فان رۆنان ژبلی (پی) پاشپرتکا (دا، را، فه) ل گه‌ل ئامراز (ب) هاتیه.

2- لی

وه‌کی: لیپوری (سامح)، لیدا (س) (چرب/دق)، لیراهات (إعتاد)، لیچوو (مشبه)، لیکولی (بحی)، کارلیکر (تفاعل)، چافلئیکر (قلد)، لیکر (هگل المگر)، لیپنچا (مساوله)، لیگه‌ریا (بحی)، لیگرت / ژئگرت (إختار).

3- تی

وه‌کی: کارتیکر (أیر)، تیکه‌فت (تورگ)، تیغه‌دا (مزج، خلگ)، تیگه‌هشت (فهم)، تیچوو (کلفه)، تیئالیا (ألتف)، تیراجوو (غرز)، تیئیکخت (ورگه)، تیوه‌ردا (مچمچ)، تیبه‌ردا (أشعل)، تیبر (أوقعه فی مشکله)، تیگرت (رصده)، تیکر (سکب - صب)، تیبه‌لاند (غمس)، تیوه‌رکر (رشق).

4- ژ

وه‌کی: ژیکر (قگف)، سه‌رژیکرن (ژیح)، ژیهات (أستگاع)، ژیبر (مسح)، ژیکرت (إختار)، ژیچوو (لم بدرکه)، ژیکه‌ریا (ترك).

5- فی

وه‌کی: فیبراگه‌هشت (لجۆ به)، فیکه‌فت (أصابه)، فیئیکخت (أشغله). ب- (ی) و ئامازه‌کاری:

(ی) ب ئیک ژ ب ژ ئامازه‌کاران ده‌پته هژمارتن " ئامازه‌کار هنده‌ک که‌رسته‌نه ئامازئ د ده‌قیدا په‌یدادکن یان پارچین ده‌قی پیکه‌گریدنه... ئامازه‌کار د ئه‌فی گوغه‌ریدا ئه‌فه‌نه: (ئوه، ئه‌فه، ...ژی، ی، ... هتد) [بائیز عومه‌ر ئه‌حمه‌د: 2020: 148].

له‌کوئوه ده‌داته‌وه [ئه‌وره‌حمان حاجی مارف: 2004: 27]. فریزا کورتکری د‌شیت ل جهی هه‌فالکاره‌کی جهی به‌یت، وه‌کی:

- ئه‌و چوونه هه‌ولئری.

- ئه‌و چوونی.

- وان د لاپه‌ریدا تومارکر.

- وان تیدا تومارکر.

- ئه‌و د تونیلئرا چوون.

- ئه‌و تیرا چوون.

- خه‌ک د ژوورقه ئاسی بوون.

- خه‌ک تیغه ئاسی بوون.

ب- هه‌فالکاری ده‌می:

ئه‌و جوهره فریزیه کو " په‌نجه بۆ ده‌می به‌جیه‌پنانی کاریک راده‌کیشی و وه‌لامی پرسپاری (که‌ی، که‌نگی، که‌ینئ، له‌که‌یه‌وه، تاکه‌ی، چ کاتی... هتد ده‌داته‌وه [عومه‌ر ئه‌حمه‌د عه‌بدوله‌رحمان: 2009: 61]. نمونه بۆ فی جورئ فریزا (ئامراز + ی) تیدا رۆلی هه‌فالکاری ده‌می دبینیت:

- وی بهاری گوت، ئه‌ز د فی ماوه‌یدا نازفرم.

- وی بهاری گوت، ئه‌ز تیدا نازفرم.

3- فریزا ئه‌رکی ته‌واوکه‌ری به‌ یاریده‌یی (بوو) دبینیت: کاری نه‌ته‌واو (بوو) ئیکه ژوان جوهره که‌رستین ته‌واوکه‌ری دخوازیت و چیدبیت ل به‌ری کاری یان پشتی وی به‌یت، وه‌کی:

- ئه‌ز ب وی ئاخفتنی تووره بووم.

- ئه‌ز پی تووره بووم.

- ئه‌ز بوومه ماموستا.

- ئه‌ز بوومی.

د نموونین ل سه‌ریدا، ژبه‌رکو (بوو) کاره‌کی نه‌ته‌واوه و چیدبیت ژ لایی واتاییغه پیدفی ب ته‌واوکه‌ره‌کی راسته‌وخو/ نه‌راسته‌وخو ژیه هه‌بیت. ب بوچوونا مه‌ ئه‌گه‌ر (پی، تی، لی) نه‌شیا واتایه‌کا نوی بۆ کاری زیده‌کن، ئه‌فه چیدبیت د رویی ژ سه‌رفه‌دا یین هاتینه به‌ره‌م نه‌ د رویی ژنافدا، چونکی ئه‌گه‌ر د رویی ژنافدا بیت دی بیته به‌شه‌ک ژ واتا فه‌ره‌نگیا کاری، ئانکو د رویی ژ سه‌رفه‌دا ژ ئه‌نجامی یاساین فه‌گوهازتنی هاتیه به‌ره‌م [محمه‌د مه‌حوی: 2001: 116]. ژبه‌رفی ئه‌ف پیشگه‌ره وه‌کی پیشگرن ئاسایی کاردکن.

2.2. (ی) د رۆنانین واتاییدا:

ا- (ی) د رۆنانین لیکسیکیدا:

ده‌می (ی) ده‌یت لیکدان ل گه‌ل ئامرازین په‌یوه‌ندیین وه‌کی (د، ب، ل) و فۆرمین نویین وه‌کی (تی، پی، لی) ژیه په‌یدادین، هه‌می ده‌می نه‌شین وه‌کی پیشگر رۆلی ببینن، بتنی ئه‌و نه‌بیت ده‌می واتاین نوی دادریژن، (تارا موحسن) دبیزیت " پریپۆزیشن د رۆیینه وه‌ک (پی،

- 4- ژ لایئ سینتاکسیفه (- ی) وهکی ته واکه ری سهره بی فریزا به ند، کو نامرازئ په یوه نندیه رولی خودبینیت و ئه رکین به رکاری ئه ئیکسره و هه قالکار و ته واکه ری به یاریده وهر دگریت.
- 5- ژ لایئ واتایفه (- ی) ژ نامازه کارانه، نامازه بوکری چیدبیت د ده وروبه ری زمانی یان نه زمانیدا بیت.
- 6- بههرا پتر نامازا (- ی) بو که رستین د چارچوئی ده قیدایه و ب تایبته نامازا بو پیش.
- 7- ل سهر ئاستی لیکسیکی (- ی) یا چالاکه، چونکی مؤرفیمه کا به ندا ریزمانیه ل گه ل هنده ک نامرازان دهیته لیکدان، فورمه کی نوی دروست دکته و واتایه کا نوی یا لیکسیکی دهینته به ره م.

په راویز

- آ- ئه فه د جودانه ژ (پیک، ئیک، ژیک).
- ب- هه رچه نده (وریا عومره ئه مین) به حسی کرمانجیا خواروو دکته، به لی د فی خالیدا کرمانجیا سهری ژ یا پشکاره ئانکو گوهورینا فورمی نامراز ل دهمی لیکدانا وی ل گه ل (- ی).
- ج- صادق بهاو الدین وهسا دده ته دیارکرن کو (- ی) ژ جهناقین (وی/ وی) هاتیه کورتن. بنیره [صادق بهاو الدین نامیدی: 1987: 129].
- د- مهره م ژ رستین دارژتی ئانکو یاساین ئارازومه ند ل سهر هاتینه جیه جیکرن و سهر ژ نوی هاتینه ریکستن یان دارژتن بو پتر پیزانینان بنیره [محمد علی الخولی: 1981: 38].
- ه- چار جور یاسا د تیورا به ره م هینان فه گوهارتنی دا هه نه ب ریز:
- 1- یاساین پیکهاتا بنهره ت (رؤنانا فریزان).
- 2- یاساین که رستین فرهه نگی.
- 3- یاساین فه گوهارتنی.
- 4- یاساین مؤرفوقونیمی.
- و- دافی، گوتی: نامرازئ په یوه نندی بوویه (ه)، ئه فه ژئ فاوله کی بی هیزه، ژیه هاتنا (- ی) د دویدا، (ه) ژ نافدچیت د روئی ژ سه ره فدا.
- س- هه تا نهو ژئ ل هنده ک ده فه رین گوهره به هیدیندا (دان) ب واتا (چرب) دهیته، وهکی: من دانا وی - من دانایی.

ژیده

- 1-Crystal, D A Dictionary of linguistics and Phonetics, fifth edition, Blackwell Publishing, United kingdom, 2003, p 376.
- 2- بائیز عومره ئه حمه د، ریزمانا به هیدنی (لیکولینین ئه کادیمی ده رباره ی مؤرفوسینتاکسا به هیدنی)، چاپا ئیکی، ده زگه می نالبه ند، دهوک، 2020، ل 148.
- 3- قهیس کاکل توفیق: په یوه نندیه کانی نیو دهق، نامه ی دکتورا (نه بلا وکراو)، کولیژی ئاداب، زانکوی سه لاهه ددین، 2002، ل 98.
- 4- شلیر نایف ئه مین، ناسیاری و نه ناسیاری د کرمانجیا ژوریدا (گوهره به هیدینان)، ناما ماسته ری، کولیژا ئادابی، زانکویا دهوک، 2007، زانکویا دهوک ل 26 - 27.
- 5- قهیس کاکل توفیق، ژیده ری به ری، ل 99.
- 6- Quirk and others, A GRAMMER OF CONTEMPORARY ENGLISH, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1972, p 94.

- ههروهکی پیشتر هاتیه دیارکرن کو نامازه کرن په یوه ندیبه کا پراگماتیکی و سیمانتیکیه، بیگومان ئه فه ژئ ب ریکا وی ده وروبه ریه بی نامازه بو دزقریت، ل سهر فی بنه مایه ی نامازه دبیته (دهقه نامازه) کو واتا سیمانتیکی ژئ دروستدبیت، (دهره نامازه) کو نامازه کا پراگماتیکیه.
- (دهقه نامازه) دبیته دوو جور (نامازه بو پیش)، (نامازه بو پاش).
- "دهقه نامازه ی پیشه وه (Anaphora) ئه م جوړه نامازه یه، نامازه بو که رسته به کی پیش خوئی دهکات که له که رسته کانی پیشوتر، که رسته نامازه بوکراوه که به دی ده کری" [قهیس کاکل توفیق: 2002: 48]، بو نمونه:

- ئه و خه لاتین ته بو دیلانی ئیناین، من هه می دانه فی.

د رستا سهریدا (- ی) دزقریت بو (دیلان) ی ب فی ئیکی نامازا بو پیش ئه نجامدایه و ئه و واتا سیمانتیکی هه لدگریت ب ریکا فی نامازئ دیار دبیت کو بریتیه ژ:

ی = <+ که س>، <+ می>، <+ زیندی>

(- ی) نه شیت نامازا بو پاش ئه نجامدته چونکی دهمی (- ی) بکار دهیته، ئه و ده رپینئ ژ کورتنه نده ک فریزین به ری وی هاتین، دکته ژیه ره فی هه رده م نامازا وی بو پیشه.

(دهره نامازه) دبیته دوو جور: (نامازا بلقین)، (نامازا هیمای).

نامازا بلقین بکارهینانا فی جوړی نامازئ پیدفی ب لقینا ئه ندامین جهسته یه، [هه مان ژیده: 47] وهکی:

- به ری خو نه دی، دی مه بینیت.

ده رباره ی نامازا هیمای، فی جوړی نامازئ پیدفی ب لقینی نینه، به لکی پتر داکوکی ل سهر ده وروبه ری ئاخفتن تیدا هاتی، دهیته کرن، چونکی نامازه پیکری یی د ده وروبه ریدا [هه مان ژیده: 47]، وهکی:

- به ری فی ره زی یی گه هشتی، به لی هیشتا ژینه کریه.

(- ی) نامازه یه ب شیوه کی هیمای بو (به ری)، کو به ره می ره زییه، به لی هه تا نه زفرن بو وی ده وروبه ری ئاخفتن تیدا هاتیه ئه نجامدان، واتا روونابیت و مه به ست ژ (به ری) ی دیار نابیت.

ئه نجام

- 1- ژ لایئ رۆنانیغه، ده رکه فتنا (- ی) د رستیدا دبیته ئه گه ر کو ئه و رسته کا دارژتی بیت، چونکی جیکرکرن وهکی یاسایه کی ئارازومه ند دبیته ئه گه ری دووباره دارژتن و کورتنه رستی.
- 2- جیکرکرن جهناقئ نه دیاری (- ی) ل جهی فریزه کا ناف ل دیوف یاسایه کی فه گوهارتنییه، ئه وژی ب ریکا دوو پرؤسان (ناقنان، کلیتی ککرن) ئیه.
- 3- ژ لایئ ده نگسازیفه (- ی) کاریگه ری ل ده وروبه ری خو دکته، چونکی فاوله کا به یزه و ده رکه فتنا وی یاگر دایه ب هنده ک بارودوخین دیار کریغه.

- 37- ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان، پێشبهند و پاشبهند له هەردوو دیالێکتی کرمانجی خاوە و ژوووی زمانی کوردیدا، نامەى دکتورا، زانکوی بەغدا، کۆلیژی پەرۆردە ئیبن رشد، 2003، ل 196 .
- 38- فیان ئیبراهیم عەلى ئیبو، دوخ د زمانى کوردیدا (گۆفەر بەهیدینى)، ناما دکتورایى، کۆلیژا ئادابى، زانکویا دهوك، 2015، ل 68 .
- 39- Crystal, Ibid. p 376.
- 40- وریا عومەر ئەمین، ژێدەرئ بەرئ، ل 332 .
- 41- مازن الوعر، قچایا اساسیە فی علم اللسانیات الحدیپ، الگبە الاولی، دار گلاس، 1988، ل 133 .
- 42- محمد علی الخولی، ژێدەرئ بەرئ، ل 28 .
- 43- هەمان ژێدەر، ل 37 .
- 44- هەمان ژێدەر، ل 23 .
- 45- ئازاد ئەحمەد حسەین، سینتاکسی کرداری لیکدراو له شیوازی هەورامیدا، چاپخانهی یاد، 2009، ل 38 .
- 46- یوسف نوری محمد ئەمین، ژێدەرئ بەرئ، ل 17 .
- 47- وریا عومەر ئەمین، ژێدەرئ بەرئ، ل 39 - 40 .
- 48- ئەورەحمان حاجی مارف، بەرهمه زمانه وانیه کانم (نوسین و وهرگێتران) کتێب و نامیلکه، سلیمانی، 2004، ل 27 .
- 49- عومەر ئەحمەد عەبدولرەحمان، فرژئی بەند له زمانى کوردیدا، نامەى ماجستێر، کۆلیژی زمان، زانکوی سه لاهه دین، هەولێر، 2009، ل 61 .
- 50- محمد مه حوی، رسته سازى کوردی، زانکوی سلیمانی، سلیمانی، 2001، ل 116 .
- 51- تارا موحسن، ژێدەرئ بەرئ، ل 85 .
- 52- ئەورەحمان حاجی مارف، ژێدەرئ بەرئ، ل 75 .
- 53- عومەر ئەحمەد عەبدولرەحمان، ژێدەرئ بەرئ، ل 35 .
- 54- بائیز عومەر ئەحمەد، ژێدەرئ بەرئ، ل 148 .
- 55- قەیس کاکل توفیق، ژێدەرئ بەرئ، ل 48 .
- 56- هەمان ژێدەر، ل 47 .
- 57- هەمان ژێدەر، ل 47 .

لیستا ژێدەران

ئێک: پەرتوک ب زمانى کوردی:

- 1- ئازاد ئەحمەد حسەین، سینتاکسی کرداری لیکدراو له شیوازی هەورامیدا، چاپخانهی یاد، 2009.
- 2- ئەورەحمان حاجی مارف، بەرهمه زمانه وانیه کانم (نوسین و وهرگێتران) کتێب و نامیلکه، سلیمانی، 2004.
- 3- بائیز عومەر ئەحمەد، ریزمانا بەهیدینى (لیکولینن ئەکادیمی دەرپارەى مۆرفۆسینتاکسا بەهیدینى)، چاپا ئێک، دەزگه هئ ناله بند، دهوك، 2020.
- 4- شێرزاد سەبرى عەلى و عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، فۆنۆلۆجى، چاپا ئێک، چاپخانا هێقى، هەولێر، 2019.
- 5- محەمەد مەعرووف فەتاح و سەباح رەشید قادر، چەند لایەنێکی مۆرفۆلۆژی کوردی، چاپخانهی روون، سلیمانی، 2006.
- 6- محەمەدی مه حوی، رسته سازى کوردی، زانکوی سلیمانی، سلیمانی، 2001.
- 7- وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسویەکی تری زمانه وانى، بەرگی یەکه م، دەزگای چاپ و بەلاکردنەوی ئاراس، 2004.
- دوو: پەرتوک ب زمانى عەرەبى:
- 1- مازن الوعر، قچایا اساسیە فی علم اللسانیات الحدیپ، الگبە الاولی، دار گلاس، 1988.

- 7- وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسویەکی تری زمانه وانى، بەرگی یەکه م، دەزگای چاپ و بەلاکردنەوی ئاراس، 2004، ل 321 .
- 8- قەیس کاکل توفیق، ژێدەرئ بەرئ، ل 132 .
- 9- محەمەد مەعرووف فەتاح و سەباح رەشید قادر، چەند لایەنێکی مۆرفۆلۆژی کوردی، چاپخانهی روون، سلیمانی، 2006، ل 54 .
- 10- سانیا جەبار عەبوزەید، جەگهورینا کەرستان د رستیدا (گۆفەر بەهیدینى)، ناما دکتورایى، فاکه لتي ئاداب، زانکویا سوران، 2013، ل 67 .
- 11- محەمەد مەعرووف فەتاح و سەباح رەشید قادر، ژێدەرئ بەرئ، ل 55 .
- 12- هەمان ژێدەر، ل 49 .
- 13- هەمان ژێدەر، ل 50 .
- 14- شێرزاد سەبرى عەلى و عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، فۆنۆلۆجى، چاپا ئێک، چاپخانا هێقى، هەولێر، 2019، ل 186 .
- 15- هەمان ژێدەر، ل 187 .
- 16- وریا عومەر ئەمین، ژێدەرئ بەرئ، ل 99 .
- 17- هەمان ژێدەر، ل 241 .
- 18- محمد علی الخولی، قواعد تحویلیه للغه العربییه، الگبە الاولی، الریاج، 1981، ل 40 .
- 19- دیار کەمال علی، ریزمانى کوردی روانگه یه کی بەرهمه مهبندان و گوێزانەوه، نامەى ماجستێر، کۆلیجى پەرۆردە، زانکوی سه لاهه دین، 2002، ل 59 .
- 20- هەمان ژێدەر، ل 72 .
- 21- Nadia Hussein Salim, An Introduction to English grammar Syntax, Dar Al- moutaz, Amman, 2006, p 224 .
- 22- قەیس کاکل توفیق، ژێدەرئ بەرئ، ل 97 .
- 23- یوسف نوری محەمەد ئەمین، هەندئ لایەنى رسته ی لیکدراو له زمانى کوردیدا به پئی یاساکانی گوێزانەوه، نامەى ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکوی سه لاهه دین، 2010، ل 115 .
- 24- هەمان ژێدەر، ل 26 .
- 25- دەروون عەبدولرەحمان سالح، ئیکۆنۆمی له ئاسته کانى زمانى کوردیدا، نامەى ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکوی سلیمانی، 2010، ل 108 .
- 26- Quirk and others, A Comprehensive Grammar of the English Language, Fifth impression, published in the Untied States of America by Longman Inc, New york, printed and bound in Great Britain, London, 1987, p 82 .
- 27- محمد علی الخولی، ژێدەرئ بەرئ، ل 38 .
- 28- Quirk and others, A University Grammar of English, twenty first impression, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1989, p 251 .
- 29- محمد علی الخولی، ژێدەرئ بەرئ، ل 46 .
- 30- دەروون عەبدولرەحمان سالح، ژێدەرئ بەرئ، ل 110 .
- 31- هەمان ژێدەر، ل 7 .
- 32- تارا موحسن قادر، جیناو: لیکدانەوه یه کی نوئ له زمانى کوردیدا (به کەرسته ی دیالێکتى خواروو)، نامەى ماجستێر، کۆلیژی زمان، زانکوی سلیمانی، 2004، ل 47 .
- 33- قەیس کاکل توفیق، ژێدەرئ بەرئ، ل 98 .
- 34- هەمان ژێدەر، ل 46 .
- 35- هەمان ژێدەر، ل 48 .
- 36- یوسف نوری محمد ئەمین، ژێدەرئ بەرئ، ل 14 .

- 2- محمد علی الخولی، قواعد تحویله للغه العربیه، الگبعه الاولی، الریاج، 1981.
- سی: نامین ئه کادیمی:
- 1- ئازاد ئه مین فه ره ج باخه وان، پێشبه ند و پاشبه ند له هه ردوو دیالیکتی کرمانجی خواری و ژووری زمانی کوردیدا، نامه ی دکتورا، زانکوی به غدا، کولیژی په ره ورده ئین روشد، 2003.
- 2- تارا موحسن قادر، جیناو: لیکدانه وه یه کی نو ئی له زمانی کوردیدا (به که رسته ی دیالیکتی خواری)، نامه ی ماجستیر، کولیژی زمان، زانکوی سلیمانی، 2004.
- 3- ده روون عه بدولر حمان صالح، ئیکو ئۆمی له ئاسته کانی زمانی کوردیدا، نامه ی ماسته ر، کولیژی زمان، زانکوی سلیمانی، 2010.
- 4- دیار علی کمال کریم، ریزمانی کوردی روانگه یه کی به ره مه ینان و گو یزانوه، نامه ی ماجستیر، کولیژی په ره ورده، زانکوی سه لاهه دین، 2002.
- 5- سانیا جه بار عه بوزه یه، جه گهورینا که رستان د رستیدا (گو فه را به هدینی)، ناما دکتورایی، فاکه لتی ئادا، زانکوی سوران، 2013.
- 6- شلیر نایف ئه مین، ناسیاری و نه ناسیاری د کرمانجیا ژووریدا گو فه را به هدینان، ناما ماسته ری، کولیژا ئادا، زانکوی دهوک، 2007.
- 7- قیان ئیبراهیم عه لی ئیبو، دوخ د زمانی کوردیدا (گو فه را به هدینی)، ناما دکتورایی، کولیژا ئادا، زانکوی دهوک، دهوک، 2015.
- 8- قه یس کاکل توفیق: په یوه ندییه کانی نیو دهق، نامه ی دکتورا (نه بلا و کراو)، کولیژی ئادا، زانکوی سه لاهه دین، 2002.
- 9- عومه ر ئه حمه د عه بدولر حمان، فریزی به ند له زمانی کوردیدا، نامه ی ماجستیر، کولیژی زمان، زانکوی سه لاهه دین، هه ولێر، 2009.
- 10- یوسف نوری محمه د ئه مین، هه ندی لایه نی رسته ی لیکدراو له زمانی کوردیدا به پێی یاسا کانی گو یزانوه، نامه ی ماسته ر، کولیژی زمان، زانکوی سه لاهه دین، 2010.
- چار: په رتوک ب زمانی ئینگلیزی
- 1- Crystal, D A Dictionary of linguistics and Phonetics, fifth edition, Blackwell Publishing, United kingdom, 2003.
- 2- Quirk and others, A GRAMMER OF CONTEMPORARY ENGLISH, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1972.
- 3- Quirk and others, A Comprehensive Grammar of the English Language, Fifth impression, published in the United States of America by Longman Inc, New york, printed and bound in Great Britain, London, 1987.
- 4- Quirk and others, A University Grammar of English, twenty first impression, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1989.
- 5- Nadia Hussein Salim, An Introduction to English grammar Syntax, Dar AL moutaz, Amman, 2006.

الخلاصة:

إن البحث الموسوم بـ (الضمير - ي) من الوجهة النحوية والدلالية في اللهجة الفرعية البهيدنية)) (- ي) هي نوع من الضمائر التي تشير إلى العبارة أسمية، كانت قد وردت في الجمل السابقة، فهي من الناحية الصوتية تؤثر على ما يسبقها من الأصوات وحسب قواعد النحو التحويلية فإن ورود (- ي) في العبارة يجعل من الجملة مكونا مشتقا واستعمالها يكون حسب إحدى قواعد النحو التحويلية الإختيارية التي تدعى بـ (الإستعاضة) ودائماً ما يحل الضمير (- ي) في موقع مكمل لعبارة الجر (أي ضمير مجرور) ومن الناحية الدلالية فإن (- ي) لها دور مهم في عملية إشتقاق المفاهيم المعجمية الجديدة فضلا إلى كونها نوع من أنواع المشار إليه، ويكون فعلا في عملية الإشارة إلى ماسبق (Anaphora).

يتألف البحث من فصلين، فضلاً عن الخاتمة وعرض لأهم النتائج التي توصلت إليها الباحثة في نهاية الدراسة، واعتمدت في التحليل على المنهج الوصفي.

الكلمات الدالة: الضمير المستتر، المعجم، الاختصار، الإشارة، العبارة.

Pronoun (- ي) from the Grammatical and Semantic point of view in Bahdini Sub - Dialect

Abstract:

The search entitled as “ Pronoun (- ي) from the Grammatical and Semantic point of view in Bahdini Sub - Dialect ” (- ي) is a type of pronoun that continuously refers to a nominative phrase that is mentioned in the previous sentences. According to transformational grammar, the occurrence of (- ي) in the sentence makes it a derivative component, and its appearance is according to one of the optional transformative grammar rules called substitution. (- ي) has an important role in the process of deriving new lexical concepts, in addition to being a type of reference, and it is effective in the process of referring to the preceding (Anaphora). The research consists of two chapters in addition to the conclusion and a presentation of the most important results that were reached at the end of the research, and the study was carried out according to the descriptive method.

Keywords: Hidden Pronoun, Lexicon, Reduction, Reference, Phrase.

□